मगर बालबालिकाहरुको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

पारस लुइटेल

क्याम्पस रोल नं. १३५/०६५-०६७

परीक्षा क्रमाङ्क : २१८०१४२/०६५

त्रि.वि. दर्ता नं. : १३६८०/८७

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी,सुनसरी

२०७२

मगर बालबालिकाहरुको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता

परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

पारस लुइटेल

क्याम्पस रोल नं. १३५/०६५-०६७

परीक्षा क्रमाङ्क : २१८०१४२/०६५

त्रि.वि. दर्ता नं. : १३६८०/८७

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी,सुनसरी

२०७२

शोधपत्र बुझाएको मिति :

बि.सं. : २०७२।०२।३२

इ.सं : १५ जुन २०१५

शोध भाइभा भएको मिति :

बि.सं. : २०७२।०८।०८

इ.सं.२४ नोभेम्वर २०१५

घोषणा

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय शिक्षा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग, स्नातकोत्तर तह एम. एड्. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि शोधार्थी म **पारस लुइटेल** द्वारा तयार पारिएको शोधपत्र ' **मगर बालबालिकाहरूको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण** शिर्षकको शोधपत्र तयार गर्दा हुबहु कहीँ कतैबाट नक्कल नगरी आफैबाट तथ्यांकहरु संकलन गरी शोध निर्देशक को सल्लाह सुझाव र निर्देशन अनुसार नै लेखन कार्य सम्पन्न भएको घोषणा गर्दछु ।

पारस लुईटेल

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

स्थाः २०४५

(विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकी र शिक्षा)

च.नं. मिति :

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तर्गत इटहरी बहुमुखी क्याम्पस, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका निम्ति एम्.एड्. द्वितीय वर्षका छात्र **पारस लुइटेल द्वारा** प्रस्तुत **मगर बालबालिकाहरूको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण** विषयक शोधपत्र मेरो पूर्ण निर्देशनमा तयार गरिएको हो । उहाँले यो शोधपत्र मेरो निर्देशन र सुझाव अनुसार सम्पूर्ण कार्य पूरा गर्नुभएकोले मुल्याङ्कनको लागि मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

शान्तिराम दाहाल

शोध निर्देशक

मिति २०७२/ /

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

स्था: २०४५

(विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकी र शिक्षा)

च.नं. मिति :

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय शिक्षा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग, स्नातकोत्तर तह एम. एड्. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि शोधार्थी **पारस लुइटेल** द्वारा तयार पार्नु भएको '**मगर बालबालिकाहरूको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण**' शीर्षकमा शोधपत्र लेखन सम्पन्न गरी स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नु भएकोमा मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

उप-प्राध्यापक टोलनाथ काफ्ले ....

विभागीय प्रमुख

पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विभाग

उप प्रा. शान्तिराम दाहाल ....

शोध निर्देशक

लक्ष्मीनरसिंह श्रेष्ठ

प्रा. सानोठिमी क्यम्पस भक्तपुर

बाह्य परीक्षक

मिति २०७२/८/८

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकायअन्तर्गत पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका एम. एड. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको हो । यो अध्ययन **मगर बालबालिकाहरूको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण** शीर्षकमा केन्द्रित भएर गरिएको छ ।

यस शोधपत्र तयारीका क्रममा आफ्नो अमूल्य समय दिई आवश्यक सन्दर्भसामग्री संकलन र यस शोधपत्रको प्रारूप तयार पार्नको लागि आवश्यक सहयोग, सल्लाह एवम् कुशल निर्देशन प्रदान गर्नुहुने शोध निर्देशक शान्तिराम दाहालज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । शोध प्रबन्धलाई महत्त्वपूर्ण गहन सुझाव दिई मूर्त रूप दिन सहयोग गर्नुहुने जनता बहुमुखी क्याम्पसका पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन बिभाग प्रमुख टोलनाथ काफ्ले प्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

यस अध्ययनमा आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध गराइ सहयोग गर्नुहुने अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरू तथा विद्यालय परिवार, अभिभावक, विद्यार्थीहरू, समाजसेवी शिक्षाप्रेमीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । आवश्यक पुस्तक, लेखरचनाहरू उपलब्ध गराइ सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण साथीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । मेरो अध्ययनलाई यो अवस्थासम्म ल्याउन सहयोग पुऱ्याउनुहुने सहपाठी मित्र तेजनाथ तिम्सिना, गुरुहरू र सम्पूर्ण आफन्त तथा जीवनसंगीनी गीता लुइटेल लाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोधपत्रको टङ्कन तथा सेटिङमा सहयोग गर्नुहुने लेटाङ कम्युनिकेसन का साथै मेरा छोराहरु सुबोध, सुपेश र छोरी सलिना लाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

पारस लुइटेल

शोधसार

नेपालमा सबै जातजाति, वर्ग तथा सम्प्रदायलाई गुणात्मक शिक्षा प्रदान गर्ने प्रतिबद्धता नेपाल सरकारले जाहेर गरेको छ तर पनि अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुन नसकेको अवस्था छ । देशमा हरेक क्षेत्रमा आएको परिवर्तनको कारणले विद्यालय शिक्षामा पनि पिछडिएका जनजातिहरूको शैक्षिक अवस्थाको सन्दर्भमा **मगर बालबालिकाहरूको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण** शीर्षकमा यो अध्ययन गरिएको थियो ।

यस अध्ययनमा तीनवटा उद्देश्यहरू राखिएका थिए । पहिलो सामुदायिक विद्यालयका प्राथमिक तहमा अध्ययनरत मगर बालबालिकाहरूको शैक्षिक अवस्था पत्ता लगाउनु । दोस्रो मगर बालबालिाकाको शैक्षिक उपलब्धीमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू पहिल्याउनु । तेस्रो मगर बालबालिकाहरूको शैक्षिक उपलब्धि बृद्धि गर्ने उपायहरू सुझाउनु रहेको थियो । यस अध्ययनका लागि परिमाणात्मक र गुणात्मक दुबै अनुसन्धान ढाँचा अपनाइएको थियो । तथ्यांङ्क संकलनका लागि जनसंख्याको नमूना छनोट गरिएको थियो । नमूना जनसंख्याको छनोट उद्देश्य मूलक र गोलाप्रथा द्वारा गरिएको थियो । तथ्यांङ्क संकलनको लागि अर्न्तवार्ता, प्रश्नावली, अभिलेख फारम, रूजुसूची जस्ता साधनको प्रयोग गरियो । द्वितीय तथ्यांङ्कको रूपमा विद्यालयका अभिलेखको अवलोकन गरी तथ्याङ्क लिइयो । प्राप्त तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण परिमाणात्मक, गुणात्मक ढाँचामा गरियो । अध्ययनबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई अध्ययनको वैचारिक खाकाअन्तर्गत इमाइल दुर्खाइमको समाजिक वर्ग र शिक्षा सिद्धान्त र कार्लमार्क्सको सामाजिक वर्ग संघर्षको सिद्धान्तसँग सम्बद्ध गरी प्रष्ट्याइएको थियो ।

अध्ययनबाट विद्यालयहरूमा मगर बालबालिकाहरूको उपस्थिति न्यून रहेको पाइयो । विद्यालयले घरदैलो भर्ना अभियान चलाएर उनीहरूलाई भर्ना गरेको भए तापनि उनीहरू चेतना र आर्थिक अवस्थाको कारण विद्यालय नियमित रूपले आउने गरेको पाइएन । कमजोर आर्थिक अवस्थाको कारण अभिभावकहरूले शैक्षिक सामग्री किन्दिन नसक्ने, विद्यालय जानुपर्ने उमेरमा मेलापात र घरधन्दामा बालबालिकाहरू प्रयोग हुनुपर्ने अवस्था रहेको पाइयो । यी विविध कारणहरूले गर्दा मगर बालबालिकाहरूको शैक्षिक अवस्था न्यून पाइयो । विद्यालयहरूमा मगर बालबालिकाको शैक्षिक उपलब्धि बृद्धि गर्न र शैक्षिक अवस्थामा सुधार लयाउन अभिभावकहरूसँग अर्न्तक्रियाहरू बढाउनुपर्ने, विद्यालयमा जातिगत भेदभाव गर्न नहुने, मगर बालबालिकालाई पनि सबैले माया गर्नुपर्ने, मगर बालबालिकाको शैक्षिक खर्च धानिने गरी छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्नुपर्ने, विद्यालयले सबै जातिको भाषा, संस्कृति, ज्ञान, सीपको संरक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विषयसूची

शीर्षक	पृष्ठ संख्या
घोषणा पत्र	*i*
सिफारिस पत्र	*ii*
स्वीकृति पत्र	*iii*
कृतज्ञताज्ञापन	*iv*
शोधसार	*v*
विषयसूची	*vi*
तालिकासूची	*viii*
चित्र सूची	*ix*
संक्षिप्त शब्दावली	x

परिच्छेद एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको औचित्य	५
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	६
१.५ परिकल्पना निर्माण	६
१.६ अनुसन्धानका प्रश्नहरू	६
१.७ अध्ययनको परिसीमा	६
१.८ सान्दर्भिक पदावलीको परिभाषा/अर्थ	७

परिच्छेद दुई

अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका तथा सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	८
२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	११
२.३ अवधारात्मक ढाँचा	१३

परिच्छेद तीन

विधि अध्ययन र प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धान ढाँचा र अध्ययन विधि १५

३.२ जनसंख्या र नमुना छनोट १६

३.३ तथ्याङ्कको स्रोत १७

३.४ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू १७

३.५ साधनको बैधता निर्धारण १८

३.६ तथ्याङ्क संकलन तथा विश्लेषण प्रक्रिया १८

परिच्छेद चार

नतिजाको छलफल र विश्लेषण

४.१ अध्ययन क्षेत्रको परिचय १९

४.२ मगर बालबालिकाको शैक्षिक अवस्था २०

४.३ मगर बालबालिकाको शैक्षिक उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू ४४

४.४ मगर बालबालिकाको शैक्षिक उपलब्धि बृद्धि गर्ने उपायहरू ४९

परिच्छेद पाँच

प्राप्ती, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ प्राप्तीहरू ५३

५.२ निष्कर्ष ५५

५.३ सुझावहरू ५६

सन्दभग्रन्थ सूची

अनुसूची

तालिकासूची

तालिका नं	शीर्षक	पृष्ठ संख्या
.१	अनुसन्धान रणनीति	१५
२	जनसंख्या तथा नमूना छनौट	१७
३	बिद्यालयहरुमा मगर र गैरमगर बिद्यार्थी संख्याको अन्तर	२२
४	प्राथमिक तहको तोकिएको उमेरका बिद्यालय जाने तथा नजाने	२३
५	विद्यालय छोडने दर	२५
६	२०६७ सालमा उत्तिर्ण विद्यार्थी संख्या र प्रतिशत	२७
७	२०६८ सालमा उत्तिर्ण हुने विद्यार्थी विवरण	२९
८	२०६९ सालमा उत्तिर्ण हुने विद्यार्थी विवरण	३०
९	शैक्षिक सत्र २०६७ को बार्षिक परीक्षाको नतिजा	३२
१०	काई स्क्वायर हिसाब २०६७	३३
११	शैक्षिक सत्र २०६८ को बार्षिक परीक्षाको नतिजा	३३
१२	काई स्क्वायर हिसाब २०६८	३३
१३	बार्षिक परीक्षाको नतिजा	३३
१४	विद्यार्थीहरूको औषत वार्षिक उपस्थितिको अवस्था	३५
१५	विद्यार्थीको कक्षाकोठा क्रियाकलापमा सहभागिता	३७
१६	विद्यार्थीहरूको उपस्थिति	३८
१७	नेतृत्वमा सहभागिता	४१
१८	अतिरिक्त कृयाकलापको सहभागिता	४२
१९	मगरहरूको शैक्षिक उपलब्धि न्यून हुनुमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू	४४
२०	मगर विद्यार्थीहरूका शैक्षिक उपलब्धी बृद्धि गर्ने उपायहरू	५०

चित्र सूची

चित्र नं.	शीर्षक	पृष्ठ संख्या
१	अवधारणात्मक ढाँचा चित्र	१४
२.	२०६७ देखि २०७० सम्मको बिद्यार्थी विवरण	२१
३.	वीचैमा विद्यालय छोड्ने	२६
४	नेतृत्वमा सहभागिता	४२
५	अतिरिक्त कृयाकलापमा सहभागिता	४३

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त शब्द	**पूर्ण शब्द**
एम.एड्.	मास्टर्स अफ एजुकेसन
जि.शि.अ.	जिल्ला शिक्षा अधिकारी
जि.शि.का.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
डा.	डाक्टर
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्र.अ.	प्रधानाध्यापक
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
रा.शि.स.	राष्ट्रिय शिक्षा समिति
रा.शि.प.यो.	राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना
वि.सं.	विक्रम संवत्
वि.व्य.स.	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय